

Muzeul de Antichități din Iași – istoria locului și a arhivei

Vasilica Mîrza*

Cuvinte cheie: *fond arhivistic, Muzeul de Antichități din Iași, Oreste Tafrali, Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” din Iași*

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale din Iași a preluat, în anul 1981, Fondul Muzeului de Antichități din Iași, de la Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” din Iași. În evidența Serviciului Județean, Fondul Muzeului de Antichități se găsește la numărul 816, iar inventarul poartă numărul 2082. Acesta este cel mai nou și mai complet inventar al fondului, care poate fi consultat la sala de studiu, în condițiile în care, la predare, fondul avea un inventar mult mai general. Cum au ajuns aceste documente în posesia Institutului?; care este istoria Muzeului de Antichități reflectată în documentele create în timpul funcționării?; care au fost principalele categorii de documente prin care mai putem astăzi recupera istoria acelor timpuri? – sunt câteva întrebări la care vom căuta un răspuns în rândurile care urmează. Adăugăm direcțiilor deja menționate investigarea motivațiilor care au dus la înființarea instituției muzeale și portretizarea personalităților remarcabile ale inițierii și dezvoltării acestui demers. La fel de important este și modul în care Muzeul a evoluat în timp: constituirea și organizarea colecțiilor, angajarea personalului necesar, publicațiile și activitatea științifică etc. Asemeni celorlalte instituții muzeale din țara noastră, înființate la începutul secolului al XX-lea, și istoria Muzeului de Antichități din Iași a avut parte, de-a lungul timpului, de un interes constant din partea istoricilor. Nu doar articolele scrise în perioada interbelică, datorate fondatorului său, Oreste Tafrali, dar și valorificarea documentelor din arhiva Muzeului, în câteva articole dedicate personalității fondatorului, din anii '80 ai secolului al XX-lea, au dus

* Muzeograf I, Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

astăzi spre necesitatea recuperării și întregirii memoriei instituționale¹. Din istoriografia românească lipsește, încă, o monografie dedicată Muzeului de Antichități din Iași, iar prin consultarea fondului arhivistic și prezentarea acestuia, ca și prin sistematizarea unor informații, în parte circulate, textul poate aduce o contribuție semnificativă în această direcție.

Întemeierea noului așezământ

Înființarea Muzeului de Antichități pe lângă Universitatea din Iași a constituit cea de-a doua inițiativă de acest fel din România. Având drept model Muzeul Național de Antichități din București, profesorii Facultății de Litere de la Universitatea ieșeană au încercat să îmbunătățească modul în care era conservat patrimoniul arheologic și metodele didactice aplicate în procesul de predare-învățare. Necesitatea înființării unui loc special pentru conservarea patrimoniului arheologic a devenit o obligație a profesorilor, în caz contrar soarta acestui patrimoniu era amenințată cu preluarea de către Muzeul Național de Antichități. Tendința centralizării în capitală a patrimoniului național, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, este bine cunoscută, la fel și opiniile promotorilor acestor concepții².

Inițiativa fondării i-a aparținut lui Teohari Antonescu, imediat după venirea lui ca profesor suplinitor la Catedra de arheologie și antichități, în 1895³. În timpul activității sale la Catedră, Teohari Antonescu a formulat câteva cereri către conducerea Universității din Iași, cu scopul de a înființa un muzeu cu antichitățile descoperite la Cucuteni, provenite din primele

¹ Rodica Radu este cea care valorifică documentele din Arhiva Muzeului de Antichități din Iași, pe când aceasta se afla neinventariată în Biblioteca Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” din Iași: „Pentru trimiteri s-a folosit notația originală, succesivă cronologic, făcută cu creionul roșu pe coperta dosarelor nepaginate” (Rodica Radu, „Din istoricul Muzeului de Antichități din Iași”, în *Revista Muzeelor și Monumentelor*, seria Muzeu, 3, 1981; Idem, „Orest Tafrali – personalitate a vieții spirituale ieșene”, în *Cercetări Istorice*, s.n., Iași, XII-XIII, 1982, p. 669-682; D. Ivănescu, „Pagini din trecutul muzeografiei ieșene”, în *Cercetări Istorice*, s.n., III, 1972; O. Tafrali, „Muzeul de Antichități din Iași”, în *Boabe de Grâu*, IV, 11, 1933).

² Andi Mihalache, „Istoria se întoarce acasă: centrul și provincia în disputele muzeale din La Belle Époque”, în *Historia Universitatis Iassensis*, VI/2014, p. 159-279.

³ Em. Diaconescu, „T. Antonescu – înaintaș al muzeografiei românești”, în *Cercetări Istorice*, I, 1970; M. Vasilescu, „L’histoire ancienne et archéologie à l’Université de Iași (1884-1948)”, în *Studia Antiqua et Archaeologica*, III-IV, 1996-1997, p. 126; Teohari Antonescu, *Jurnal (1893-1908)*, studiu introductiv și note de L. Nastasă, Cluj-Napoca, 2005; Ovidiu Boldur, *Studiul Antichităților la Universitatea din Iași (până la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial)*, Bacău, Editura Babel, 2016.

cercetări realizate de Neculai Beldiceanu⁴ și Grigore C. Buțureanu⁵. Cererile au fost făcute înainte ca aceștia să-și vândă colecțiile Muzeului Național de Antichități. Teohari Antonescu propunea și înființarea unei secții didactice, cu mulaje, aparate de proiecție, pentru a facilita accesul studenților la cunoașterea operelor arhitecturale și sculpturale ale antichității, și nu numai. Cea mai mare parte dintre propunerile făcute de Teohari Antonescu au fost împlinite de către succesorii săi, care au venit să predea arheologia și istoria artei la Universitatea din Iași. Amintim aici pe Octav Erbiceanu și pe Oreste Tafrali. Dacă Octav Erbiceanu a cochetat mai degrabă cu înființarea unui Muzeu Etnografic al Moldovei⁶, sprijinind inițiativa lui Virgil Hălăceanu, după 1916, Oreste Tafrali (1876-1937)⁷ a reluat cererile inițiate de Teohari Antonescu. Reușita lui de a înființa, în 1916, Muzeul de Antichități, a fost un eveniment remarcabil pentru istoria Universității din Iași. Datorită acestui fapt, patrimoniul ei a fost păstrat în condiții mult mai bune decât până atunci și a fost, de asemenea, valorificată colecția de obiecte provenite din cercetările făcute de Hubert Schmidt la Cucuteni, din 1909-1910. Muzeul a

⁴ Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice a aprobat achiziționarea acestei colecții (Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 13/1890, f. 34 – în continuare se va cita: ANIC, fond MCIP).

⁵ Achiziția acestei colecții a fost posibilă la câțiva ani după decesul lui Gr. G. Tocilescu. Detaliile pot fi consultate în I. Andrieșescu, „Achiziția colecției preistorice Gr. Buțureanu”, în *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1915, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1916, p. 185 și urm.

⁶ Familia lui Octav Erbiceanu a donat după 1916 documente și obiecte colecționate de acesta.

⁷ O. Tafrali, *Memoriu de titluri și publicațiuni*, București, 1913; Ștefan Bujoreanu, „Despre activitatea lui O. Tafrali”, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*, Iași, XIII, 1976; Rodica Radu, „Oreste Tafrali – personalitate ...” în loc. cit.; Aurel Golimas, „Din activitatea profesorului O. Tafrali”, în *Revista Muzeelor*, III, 3, 1966, p. 217; Vasile Grecu, „Cronică. Oreste Tafrali (1876-1937)”, în *Codrul Cosminului*, X, 1936-1939, 1940; D. Ivănescu, „Pagini din trecutul muzeografiei ieșene”, în *Cercetări Istorice*, s.n., III, 1972, p. 20; Ovidiu Boldur, „«... iarăși eternul Tafrali...» – începuturile carierei universitare”, în *Chronos*, II, 2, 2004, p. 16; Mihail Vasiliescu, *op. cit.*, p. 14; Enache Puiu, *Istoria literaturii din Dobrogea*, Constanța, 2005, p. 283-288; Ilie Minea, „Necrolog O. Tafrali”, în *Arta și Arheologia*, Iași, 13-14, 1937-1938, p. 1-4; Vasile Cristian, *Istoria la Universitatea din Iași*, Iași, 1985, p. 75; Livia Ciupercă, *Ορέστης ΤΑΦΡΑΛΗ. Uitare-n neuitare*, Iași, Editura StudIS, 2015; Iuliana Asevoaie, *Oreste Tafrali: activitatea istoriografică, didactică și publică*, ediție îngrijită de Costică Asevoaie și Cosmin Niță, Iași, Editura Palatul Culturii, 2016; Leonidas Rados, „«Supliciile» profesorului Oreste Tafrali la Universitatea din Iași: o poveste despre vanități și incompatibilități culturale”, în *Archiva Moldaviae*, IX/2017, p. 97-119.

avut un parcurs istoric de câteva decenii și prezenta toate caracteristicile de organizare specifice timpului⁸.

Oreste Tafrali nu venea neapărat cu o nouă abordare. Recunoaștem atât la el, cât și la precursorii săi de la Catedra de arheologie și antichități amprenta pusă de timpul petrecut în străinătate la studii. Oreste Tafrali considera că „asemenea marilor universități din Europa, care dețineau muzee proprii, utilizate ca laboratoare pentru studenți, cunoscute ca muzee școală, și Universitatea din Iași trebuia să ofere facilități similare”⁹. La începutul anului 1916, Oreste Tafrali revenea cu o cerere adresată Rectoratului, prin care solicita înființarea unui muzeu, în care să fie expuse obiectele preistorice din posesia Universității și mulajele care trebuiau achiziționate din străinătate¹⁰. Cerea să se intervină la Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice pentru acordarea unei sume de 4.500 de lei, din care să plătească atât chiria unui spațiu, chiar și în afara localului Universității, unde să poată fi păstrată și instalată această colecție, cât și salariul unui funcționar, care să asigure paza tezaurului¹¹.

Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, în urma primirii procesului-verbal din partea Senatului Universitar și a intervenției Rectorului¹², aproba acordarea unui fond de 3.500 de lei anual pentru închirierea unui local, precum și suma de 400 de lei pentru cumpărarea dulapurilor necesare¹³. Plata custodelui a fost trecută în bugetul statului. După toate aceste pregătiri, aprobarea pentru înființarea Muzeului a fost obținută la finalul lunii martie 1916. La recomandarea lui Oreste Tafrali, la data de 1 aprilie 1916 a fost numit custode pentru Catedra de arheologie și

⁸ Preocupările noastre pe acest subiect au fost prezentate în mai multe articole științifice, de aceea nu găsim potrivită reluarea lor aici. Ne vom mărgini să trimitem către locurile unde pot fi găsite aceste preocupări (Vasilica Asandei, „Muzeul de Antichități din Iași: de la primele inițiative la înființare (1897-1916)”, în *Historia Universitatis Iassiensis*, II/2011, p. 215-233; Vasilica Mîrza, „De la o expoziție arheologică la un muzeu. Muzeul de Antichități și colecțiile sale”, în *Historia Universitatis Iassiensis*, V/2014, p. 281-316; Idem, „The Antiquities Museum of Iași in the First World War. Patrimony and people”, în Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (editors), *Convergent Discourses. Exploring the Context of Communication*, Târgu Mureș, Arhipelag XXI Press, 2016, p. 464-475).

⁹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale din Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași: Rectorat, dosar 856/1916, f. 56 – în continuare se va cita: SJAN din Iași, Rectorat).

¹⁰ SJAN din Iași, Rectorat, dosar 842/1915, f 21^r.

¹¹ *Ibidem*, f. 21.

¹² *Ibidem*, dosar 859/1916, f. 6.

¹³ *Ibidem*, f. 22.

antichități Nicolae Breabăn¹⁴. Din acest motiv considerăm că Muzeul și-a început activitatea după data de 1 aprilie 1916.

Primul local unde a fost amenajată expoziția și casa directorului a fost cel din strada Paladi nr. 6. Muzeul a funcționat în acel spațiu timp de cinci ani, cu modificările provocate de evenimentele Primului Război Mondial. În anii războiului, Muzeul de Antichități a fost închis, patrimoniul fiind trimis cu Tezaurul României la Moscova, iar personalul a fost mobilizat sau a participat la acțiunile de susținere a cauzei românilor de la Paris. După război, Muzeul de Antichități și-a reluat activitatea, fiind condus tot de Oreste Tafrați, dar într-un nou sediu, pe strada Carol nr. 16.

Meandrele unui destin

Nu la mult timp după reluarea activității, Muzeul, aflat în subordinea Ministerului Instrucțiunii Publice, a fost trecut, în anul 1920, la departamentul Ministerului Cultelor și Artelor, fiind considerat așezământ de cultură¹⁵. Această modificare nu a fost considerată dăunătoare activității, dar faptul că, în același timp, Muzeul constituia pentru studenții Facultății de Litere un laborator de practică dotat cu bibliotecă, împiedica satisfacerea unor necesități care depindeau de Ministerul Instrucțiunii. Aflată sub această direcție, instituția a beneficiat de îmbunătățiri în privința funcționării, prin alocarea unui buget destinat amenajării de spații de expunere a colecțiilor și prin angajarea unui personal calificat în domeniile artei și administrației. S-a cumpărat un nou imobil: clădirea din strada Carol nr. 16¹⁶, care a adăpostit Muzeul de Antichități, începând de la 18 noiembrie 1922. Ea a fost achiziționată de Ministerul Cultelor și Artelor la prețul de 1.350.000 de lei¹⁷.

În 1924, apartenența Muzeului de Antichități se va schimba din nou. El avea rol școlar, fiind, de fapt, un laborator și seminar de cercetări arheologice, deci o anexă a Catedrei de arheologie și antichități. Activitățile

¹⁴ *Ibidem*, dosar 856/1916, f. 228; ANIC, MCIP, dosar 3281/1916, f. 8; SJAN din Iași, fond Muzeul de Antichități, dosar 1/1909, f. 1 – în continuare se va cita: Muzeul de Antichități.

¹⁵ SJAN din Iași, Muzeul de Antichități, dosar 1/1920, f. 15.

¹⁶ Imobilul aparținuse Caliopei Steege, soacra avocatului ieșean Grigore Macri, iar în 1902 găzduia Creditul Funciar Urban din Iași. Din 1905 proprietar devine Garabet Manea, împreună cu H. Weissbuch, cel de la care Ministerul Cultelor l-a cumpărat în 1922 (SJAN din Iași, fond Primăria Municipiului Iași, dosar 26/16, nepaginat; Rudolf Suțu, *Iașii de odinioară*, vol. II, Iași, 1928, p. 176).

¹⁷ SJAN din Iași, Muzeul de Antichități, dosar 1/1920, f. 54; *Ibidem*, dosar 3/1920-1921, f. 11, 12.

desfășurate în cadrul acesteia aveau rolul de a forma specialiști în domeniile artei și arheologiei. Având în vedere aceste considerente și faptul că instituția depindea de Ministerul Cultelor și Artelor, dar necesita reglementări făcute de Ministerul Instrucțiunii Publice, Muzeul a fost trecut, de la 1 ianuarie 1924, în bugetul acestuia din urmă, la Direcțiunea Generală a Învățământului Superior, cu tot personalul și cu toate sumele alocate pentru achiziții și cheltuieli¹⁸. Inclusiv imobilul achiziționat pentru Muzeul de Antichități a fost înscris la Ministerul Instrucțiunii Publice, regăsindu-se și astăzi în patrimoniul imobil al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, încă din anul 1925¹⁹. Din anul 1924, Rectoratul Universității a fost delegat de Ministerul Instrucțiunii Publice pentru emiterea ordinelor de plată pentru Muzeu.

Tot cu ajutorul documentelor aflate în Fondul Muzeului de Antichități din Iași pot fi reconstituite colecțiile acestuia. Obiectele aflate în patrimoniul Muzeului au fost primite prin donații sau achiziționate, datorită eforturilor pe care le-a întreprins sistematic Oreste Tafrali. Întreaga colecție a Muzeului a fost identificată cu ajutorul avizelor de intrare, inventarelor, scrisorilor de mulțumire adresate donatorilor și notițelor lăsate de profesorul ieșean, care s-au păstrat în dosarele fondului sau în Registrul Inventar de la Institutul de Arheologie din Iași²⁰. În general, din studiul documentelor, a reieșit preocuparea pentru îmbogățirea patrimoniului cu obiecte de interes pentru arheologie și artă, acesta devenind specificul muzeului.

Dincolo de zestrea instituției sau de dotarea tehnico-materială necesară (local, instalații, amenajări, vitrine, dulapuri, etajere, laborator, bibliotecă), trebuie aduse în discuție și celelalte elemente care fac o instituție muzeală funcțională, precum personalul și mijloacele economico-financiare. Chestiunile privitoare la modul de organizare și personal au fost luate în calcul chiar din momentul înființării Muzeului de Antichități. Colectivul instituției a fost unul restrâns numeric încă de la început. Pe lângă gardianul care asigura paza patrimoniului, un al doilea angajat a fost încadrat în funcția de custode la recomandarea făcută de Oreste Tafrali. Nicolae Breabăn, care deținea însărcinări similare la

¹⁸ *Ibidem*, dosar 2/1923, f. 129; *Ibidem*, dosar 1/1924, f. 7; *Ibidem*, dosar 1/1925, f. 18.

¹⁹ Este vorba despre corpul I al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, unde este sediul Centrului de Studii Europene.

²⁰ Îi mulțumesc pe această cale Domnului Restaurator Bogdan Minea pentru amabilitatea de a-mi fi permis consultarea Registrului Inventar al Muzeului de Antichități din Iași.

Catedra de arheologie și antichități, avea în atribuții atât organizarea și inventarierea colecțiilor și a bibliotecii seminarului, care era situată în același local, cât și rezolvarea problemelor administrative. Până spre anul 1919, Muzeul a continuat să funcționeze cu acest mic colectiv, înlocuit doar în timpul Primului Război Mondial, din pricina evacuării colecțiilor la Moscova și a mobilizării. În această perioadă, cuprinsă între 1917 și 1919, când Oreste Tafrali se afla la Paris, din ordinul Ministerului Instrucțiunii, într-o misiune universitară de propagandă, localul Muzeului a rămas în grija Melaniei Dancovici, refugiată pe timpul războiului de la Curtea de Argeș, considerată a fi persoană de încredere și care s-a îngrijit de buna funcționare a localului²¹.

După încheierea ostilităților și a păcii, Oreste Tafrali a avut ca principală misiune reluarea activității sale la Universitatea din Iași și la Muzeul de Antichități. Cele mai stringente probleme au fost legate de lipsa personalului calificat. În acest scop, el a întocmit cereri pe care le-a adresat atât conducerii Universității, cât și Ministerului Instrucțiunii Publice. La catalogarea și aranjarea colecțiilor, precum și la lucrările științifice Oreste Tafrali era ajutat de un fost elev, licențiat în litere al Universității din Iași, P. Constantinescu, care îi era și asistent la Seminarul de arheologie²². Într-un memoriu trimis ministrului Instrucțiunii, Oreste Tafrali îi explica de ce personalul specializat era cel care putea ridica instituția la nivelul celor din străinătate:

Un personal tehnic, compus dintr-un arhitect și un fotograf, trebuie atașat pe lângă profesorul de arheologie, care va fi și directorul muzeului. Pe lângă acest personal, instituția va mai avea și alți funcționari recrutați printre studenți sau doctoranzi, cărora li se va da astfel posibilitatea de a se perfecționa în cunoașterea vieții trecutului și a evoluției artei²³.

Situația a cunoscut o îmbunătățire după trecerea Muzeului în subordinea Ministerului Cultelor și Artelor, când au fost numiți în posturile înființate și declarate vacante un desenator (Ioan Mateescu, profesor suplinitor la Școala de Arte Frumoase din Iași), un secretar (Gheorghe Sofronie, student la Facultatea de Litere) și un om de serviciu (R. Sava)²⁴. În aceste funcții erau numiți studenți în ani terminali sau absolvenți talentați ai Școlii de Arte Frumoase. Înființarea anumitor posturi

²¹ SJAN din Iași, Muzeul de Antichități, dosar 2/1917, f. 24.

²² *Ibidem*, dosar 2/1919, f. 6.

²³ SJAN din Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Facultatea de Litere, dosar 146/1919, f. 102^v.

²⁴ SJAN din Iași, Muzeul de Antichități, dosar 1/1920, f. 21.

s-a făcut treptat, după nevoile întâmpinate în timpul funcționării²⁵. În anul 1927 a fost creată în statul de funcțiuni al Muzeului de Antichități și funcția de copist, care a fost ocupată mai întâi de Hortensia Pițul (căsătorită Pușcașu) și, după demisia acesteia, de către I. L. Neagu. Numirile în funcțiile de desenator, secretar și custode au fost frecvente, posturile rămânând vacante imediat ce studenții angajați își încheiau studiile și părăseau Iașul²⁶. Din cauza reducerilor de personal, făcute pentru diminuarea cheltuielilor din bugetul Universității, în anii interbelici, când întreaga țară a intrat în criză economică²⁷, au fost suprimate, începând din anul 1931, posturile de copist și servitor. Atât angajații, cât și Oreste Tafrali s-au confruntat, atunci, cu o situație dificilă, deoarece contribuția adusă de aceștia la buna funcționare a Muzeului și a Seminarului de Arheologie era indispensabilă. Între angajații Muzeului de Antichități mai figurau, după aceste disponibilizări, directorul, un desenator, un servitor și un gardian²⁸. După cererile și intervențiile făcute de către Oreste Tafrali a fost reintrodusă, în anul 1934, funcția de secretar, care a fost ocupată de Ștefan Bujoreanu²⁹. În 1937 mai erau cinci angajați: director, secretar, desenator, custode, servitor. Personalul științific al Muzeului îl însoțea pe timpul verii pe Oreste Tafrali în locurile unde desfășura săpături arheologice. Prin cercetările de teren efectuate îmbogățeau în fiecare an patrimoniul muzeului.

Activitatea a fost însă condiționată de bugetul alocat de către forurile conducătoare, în subordinea cărora se găsea Muzeul de Antichități. Asigurarea financiară a activității se făcea din două surse: subvenții centrale și contribuția personală a donatorilor sau a directorului însuși. Pentru un astfel de muzeu orice sumă era importantă, chiar dacă era vorba despre o rată fixă sau sume care îi permiteau să facă față cheltuielilor indispensabile. Grație acestor venituri, Muzeul de Antichități a putut evita momentele de criză ivite deseori: evacuări sau datorii la taxele comunale. Muzeul nu producea venit propriu, deoarece nu erau impuse nici taxe pentru vizitare și nici nu erau comercializate cărți poștale, broșuri, afișe, fotografii sau produse artizanale.

În privința dotărilor, Muzeul deținea o bibliotecă, pentru care Oreste Tafrali a manifestat o atenție deosebită în a o organiza și a mări fondul de

²⁵ *Ibidem*, dosar 1/1926, f. 68, 72.

²⁶ *Ibidem*, dosar 1/1930, f. 12.

²⁷ *Istoria Universității din Iași*, Gheorghe Iacob, Alexandru Florin Platon (coord.), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010, p. 370.

²⁸ SJAN din Iași, Muzeul de Antichități, dosar 1/1932, f. 42.

²⁹ *Ibidem*, dosar 1/1934, f. 58.

carte. Era biblioteca necesară Seminarului de Arheologie, care urmărea să țină la curent studenții cu cele mai noi apariții românești și străine. Oreste Tafrali a pus și bazele unei reviste, *Arta și Arheologia*³⁰, în care erau valorificate obiecte sau colecții din patrimoniul Muzeului de Antichități din Iași.

Printre problemele întâmpinate în organizarea Muzeului de Antichități se remarcă slaba dotare a spațiului expozițional: vitrinele erau insuficiente și necorespunzătoare colecțiilor deținute, nu aveau destule pedestale pentru mulajele sosite în urma comenzilor la atelierele Muzeului Luvru și ale celui atenian. Și spațiul era o problemă, fiind insuficient și nefiind construit pentru nevoile unui Muzeu; a fost mereu nevoie de reparații și reamenajări pentru a putea fi deschis vizitatorilor.

Muzeu cu statut juridic

Instituția, reprezentativă pentru viața culturală ieșeană, a căpătat statut juridic în 1938, după decesul lui Oreste Tafrali. Ea a fost separată de Catedra de arheologie și antichități și de Seminarul de arheologie, fiind trecută ca unitate dependentă de Ministerul Educației Naționale. În anii 1941-1942, biblioteca, mulajele de gips și materialul didactic propriu-zis au fost cedate Seminarului de arheologie³¹. Catedra de arheologie și antichități, unde fusese profesor titular Oreste Tafrali, a fost menținută, postul fiind declarat vacant. Pentru o perioadă, suplinirea a fost asigurată de I. M. Marinescu (titular la Catedra de limbă și literatură latină). Suplinirea cursului a continuat până în octombrie 1939, când titular a fost numit Radu Vulpe.

În perioada 1938-1946, Muzeul de Antichități a fost condus de Paul Nicorescu (1890-1946)³², profesor titular la Catedra de istorie antică și epigrafie din Iași, începând cu 1 septembrie 1927. Paul Nicorescu prezenta ministrului Educației Naționale starea în care se afla Muzeul la momentul preluării conducerii: „Muzeul de Antichități, așa cum l-am luat în primire, nu este propriu-zis un muzeu, ci mai mult o colecție de diferite obiecte dispartate”³³. Muzeul avea un secretar,

³⁰ În revista *Arta și Arheologia*, apărută în perioada 1927-1938, erau publicate atât studiile lui Tafrali, cât și ale foștilor și actualilor săi elevi, printre care Constantin Pușcașu, Minodora Ignat, Grigore Anițescu. Însă, principalul colaborator al revistei a fost însuși editorul, asemenea altor reviste de specialitate, mai ales că Tafrali concepușe profilul tocmai în funcție de preocupările sale.

³¹ SJAN din Iași, Muzeul de Antichități, dosar 2/1942, f. 90.

³² Rodica Radu, „Paul Nicorescu – o personalitate a vieții culturale ieșene”, în *Ion Neculce*, II-III, 1996-1997; Veronica Turcuș, „Paul Nicorescu și Școala română din Roma”, în *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*, XLIX, 2012.

³³ SJAN din Iași, Muzeul de Antichități, dosar 2/1938-1939, f. 29^{r-v}.

Dimitrie Berlescu³⁴, un șef de lucrări, Dimitrie Ciurea, și un desenator, Vasile Hudici³⁵, alături de conservatorii, fotografii și custozii care lucrau ca angajați ai Muzeului. Activitatea muzeală cuprindea atât participarea la organizarea șantierelor arheologice din Moldova și Dobrogea, cât și colecționarea, înregistrarea, conservarea, interpretarea și valorificarea materialului achiziționat, prin expoziții, articole științifice sau comunicări.

Problemele întâmpinate la Muzeul de Antichități în această perioadă țineau tot de înființarea unor noi posturi sau de suplimentarea cheltuielilor pentru studii arheologice. De exemplu, numirea lui Dimitrie Berlescu ca suplinitor la Catedra de istorie antică, în februarie 1941, duce la demisia lui din funcția de secretar de la Muzeu. Paul Nicorescu propune ca „Berlescu să dețină în continuare funcția de secretar, cu o retribuție de 50% din salariul înscris în buget”, deoarece acesta era singurul care avea pregătirea necesară pentru inventarierea materialelor arheologice luate de la Odessa, cererea primind avizul Rectorului³⁶.

Imperativele formulate de Paul Nicorescu constau în: necesitatea construirii unui local propriu pentru un Muzeu al Moldovei și posibilitatea de a crește numărul angajaților instituției; inventarele obiectelor luate de la Odessa (71.152) și restituirea lor (în dosare se află atât inventarele obiectelor primite, consumate sau pierdute, cât și informații despre desfășurarea lucrărilor)³⁷; noi numiri de personal³⁸ și date despre evacuarea patrimoniului Muzeului la Alba Iulia în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial (Vasile Hudici, Mihai Guboglu, D. Berlescu și studentul Ștefan Munteanu au însoțit vagoanele)³⁹. Celelalte obiecte, mulaje de dimensiuni mai mari și inscripțiile au fost depozitate în subsolurile Universității. La Muzeu, din cauza bombardamentelor care au distrus imobilul, s-au făcut mai multe reparații după război⁴⁰.

³⁴ *Ibidem*, dosar 1/1946, f. 58.

³⁵ *Ibidem*, f. 44 și 130.

³⁶ *Ibidem*, dosar 1/1940, f. 226; *Ibidem*, dosar 2/1942, f. 42.

³⁷ Aceste obiecte primite de Universitate prin Serviciul de Capturi Odessa au fost restituite autorităților sovietice la 22 mai 1945, conform art. 12 din Convenția de Armistițiu, sarcină pe care au îndeplinit-o Dimitrie Berlescu și Mihai Guboglu (*Ibidem*, dosar 1/1944, f. 81, 82; *Ibidem*, dosar 2/ 1944, f. 1 și 2; *Ibidem*, dosar 4/1944; *Ibidem*, dosar 6/1944; *Ibidem*, dosar 8/1944).

³⁸ D. Ciurea a lucrat ca șef de lucrări între anii 1944 și 1946.

³⁹ La 23 martie 1944, asistentul Muzeului de Antichități din Iași, Dimitrie Berlescu, a fost delegat să însoțească vagoanele care transportau lăzile conținând obiectele de valoare ale Muzeului, în cadrul operațiunii nr. 1111, de la Iași la Alba Iulia (SJAN din Iași, Muzeul de Antichități, dosar 3/1943, f. 124).

⁴⁰ În urma distrugerilor suferite în vara anului 1944, au fost necesare reparații în interiorul și exteriorul clădirii muzeului, cu amenajarea de noi vitrine în care să fie expuse

În iulie 1946 postul de director al Muzeului de Antichități apare vacant, după decesul lui Paul Nicorescu, deși, din 25 iunie 1946, ministrul îl numește director pe Andrei Oțetea, rectorul Universității din Iași⁴¹.

Din octombrie 1946, Filip Horovitz va continua munca la Muzeu ca șef de lucrări, având sarcina să-l facă funcțional după război. „E singurul muzeu din Iași care a putut fi redeschis după război”⁴², scria acesta în 1947. Filip Horovitz nu avea pregătire arheologică, iar activitatea lui era pur administrativă, ceea ce a dus la demiterea lui din funcția deținută⁴³. Între 1949 și 1950 a fost numit director al Muzeului de Antichități Dumitru Tudor⁴⁴, fiind încadrat ca șef de lucrări. El a funcționat onorific, fiind delegat la conducerea Muzeului de Antichități de Rectorul Universității din Iași.

În 1949, Muzeul de Antichități a fost reorganizat. Sarcinile au fost distribuite pe specializări: de materiale preistorice erau responsabili Mircea Petrescu-Dîmbovița și Anton Nițu, de cele medievale Dumitru Tudor; de secția de artă religioasă veche și fototecă, Natalia Berlescu, iar arhiva și lucrările de secretariat i-au fost încredințate lui Dimitrie Berlescu. Materialul etnografic, artistic și academic a fost predat instituțiilor de specialitate pentru a se ocupa de organizarea lui⁴⁵.

În 1952, Muzeul de Antichități a trecut din subordinea Ministerului Educației Naționale în cea a Institutului de Istorie și Filologie din cadrul Filialei din Iași a Academiei Române. Activitatea de cercetare științifică, care a contribuit în mod substanțial la îmbogățirea colecțiilor Muzeului, a sporit de atunci considerabil. Aceste modificări instituționale s-au produs în contextul reformei învățământului și a Academiei Române din 1948, când s-au creat institute de cercetare cu activitate colectivă planificată, orientată îndeosebi spre abordarea temelor majore ale Istoriei românilor. Astfel, cercetarea făcută de specialiștii în istorie de la Institutul de Istorie și Filologie (apoi, din 1965, de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”)

colecțiile; directorul epuizează fondurile alocate și solicită sume suplimentare pentru completarea vitrinelor deficitare cu 165 m² de sticlă (*Ibidem*, dosar 1/1945, f. 87).

⁴¹ Andrei Oțetea era conferențiar încă din 1927, la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din Iași, iar după scindarea Catedrei de istorie universală, profesor de istorie modernă și contemporană universală (1934-1947) și, tot în Iași, director al Teatrului Național, între 1939-1940 și 1946 (*Ibidem*, dosar 1/1946, f. 23).

⁴² *Ibidem*, dosar 1/1947, f. 30.

⁴³ *Ibidem*, f. 130; SJAN din Iași, Rectorat, dosar 2/1947, f. 513.

⁴⁴ SJAN din Iași, Rectorat, dosar 4/1950, f. 163.

⁴⁵ Decizia organizării în cadrul Universității ieșene a unui Muzeu Etnografic al Moldovei a fost luată în luna mai a anului 1943, pentru a se intensifica cercetările asupra specificului etnic al „poporului din Moldova istorică” (SJAN din Iași, Rectorat, dosar 2/1947, f. 257; *Istoria Universității din Iași...*, p. 485).

din Iași, sub conducerea lui Mircea Petrescu-Dîmbovița (din 1967), s-a desfășurat, pentru început, în cadrul secțiilor de istorie medie și modernă. Lor li s-a adăugat o secție de istorie veche și arheologie, în 1953, una de istorie contemporană în 1958, precum și un colectiv de istorie universală, în 1967. Totodată, secția de istorie a coordonat și activitatea fostului Muzeu de Antichități, devenit, în 1954, Muzeu de Istorie al Moldovei. Colecțiile acestuia au sporit mereu, în urma intensificării săpăturilor arheologice. În 1954, Muzeul de Istorie al Moldovei, împreună cu muzeele de Etnografie și de Artă Plastică au fost organizate în Palatul Culturii. În 1968, Secția de istorie veche și arheologie a Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” a fost separată de Muzeul de Istorie a Moldovei, care a trecut sub egida Complexului muzeistic Iași⁴⁶.

Organizarea arhivei Muzeului

Arhiva Muzeului de Antichități este ordonată cronologic și tematic, începând cu anul 1909 până la 1951. Anii extremi se justifică astfel: cu anul 1909 este datată o scrisoare trimisă de la Berlin de Carl Schuchhardt, directorul Muzeului de Etnografie, către Costică Gheorghiu, un cetățean din comuna Cucuteni, în vederea obținerii unor informații despre dimensiunile unei părți de teren de la Băiceni, cercetat de Hubert Schmidt în acel an. 1951 este ultimul an în care Muzeul de Antichități funcționează ca Departament al Universității, din 1952 trecând sub egida Filialei din Iași a Academiei Române. Documentele sunt atât originale, cât și copii, sau ciorne. Organizarea documentelor a fost, în general, stabilită pe ani, în funcție de corespondența primită, dar și cea emisă de către Oreste Tafrali. Corespondența primită poate fi consultată în original, pe când, pentru documentele emise nu s-au păstrat decât ciorne. Din această ultimă categorie fac parte cererile, memoriile, petițiile, care pot fi găsite în original în Fondul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, părțile Rectorat și Facultatea de Litere, dar și cele din fondul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice sau Ministerul Cultelor și Artelor, Ministerul de Externe, Primăria Iași etc.

Pentru perioada 1916-1937, dosarele cuprind toate categoriile de documente: de la cele privitoare la dotarea Muzeului de Antichități, state de plată, cereri pentru achiziții, primiri de donații, până la corespondența externă (în special redactată în limba franceză), contracte de închiriere,

⁴⁶ Mircea Petrescu-Dîmbovița, „Institutul de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» la 40 de ani. Realizări și perspective”, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*, XIX, 1982, p. V; Șeiva Sanie, *Muzeul de Istorie a Moldovei*, Iași, 1972, p. 410-411.

contracte de vânzare-cumpărare imobile, stabilirea bugetului, circulare emise de Universitatea din Iași pentru toate departamentele, regulamentul de organizare și funcționare. Uneori apar și liste cu state de plată pe perioade mai lungi de timp⁴⁷.

În cea de-a doua etapă, 1938-1946, dosarele au fost organizate și tipologic. Pe lângă dosarele în care găsim corespondența, mai sunt și: dosarele în care este surprinsă activitatea arheologică și didactică a Seminarului de arheologie; dosarul cercetărilor arheologice realizate de Paul Nicorescu la Adamclisi; inventarul Muzeului de la Cetatea Albă, al cărui director onorific era tot Paul Nicorescu; informații despre cercetările arheologice coordonate de Radu Vulpe, Biblioteca Seminarului și colecțiile de fotografii și mulaje, care au fost predate în 1942 de Seminarul de arheologie.

Conform procesului-verbal de predare-preluare din 21 septembrie 1981, schimbul a fost realizat între Camelia Marciuc, secretar-dactilograf din partea Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” din Iași, și Ema Apostolescu, arhivist din partea Filialei Arhivelor Statului Iași, cu mențiunea „am procedat primul la predarea și al doilea la preluarea Arhivei Muzeului de Antichități din Iași dintre anii 1916-1952, însumând 120 u.a. și 1 ml. Totodată s-a predat și preluat inventarul fondului arhivistic sus menționat în patru exemplare”. Predarea fondului s-a făcut în urma decretului 472/1971⁴⁸, privind completarea Fondului Arhivistic Național cu documente a căror vechime de la creare depășise 30 de ani.

În momentul predării era înregistrat ca figurând în fond și anul 1952, iar în inventar sunt menționate câteva acte justificative cu acest an semnate de Dumitru Tudor, aflat în funcția de șef de lucrări, dar neconstituite separat într-un dosar. Forma în care s-a predat a fost aceea a 92 de dosare și 28 de registre. Prin reinventarierea documentelor, ele au fost constituite diferit, registrele fiind listele de inventar (16 la număr)⁴⁹, condicile de corespondență, precum și registrele de intrare-ieșire.

⁴⁷ De exemplu, din 1923-1930 sau 1931-1940.

⁴⁸ „În ceea ce privește documentele cultelor și ale organizațiilor și părților componente ale acestora, se prevede dreptul de a-și păstra arhivele proprii, având însă obligația de a declara pe cealaltă proveniență, în vederea depunerii lor la Direcția generală a Arhivelor Statului și filialele sale, în cazul că au importanță istorică, pentru alcătuirea Fondului Arhivistic Național” (Decretul 472/1971, privind Fondul Arhivistic Național al Republicii Socialiste România, în *Monitorul Oficial*, nr. 164, 30 decembrie 1971).

⁴⁹ Inventarul din anul 1945 a fost întocmit pe camere, cuprinzând atât patrimoniul muzeului, cât și instalațiile de expunere și dotările materiale (SJAN din Iași, Muzeul de Antichități, dosar 2/1945).

Fondul a fost organizat inițial în șase pachete. În decursul timpului s-au făcut mai multe verificări ale fondului și a stării documentelor. În anul 1984, într-un proces-verbal semnat de Virgil Apostolescu, acesta semnaleză faptul că Fondul Muzeului de Antichități din Iași a fost găsit fără nici o formă, înregistrând un număr de 60 u.a. și cca 0,80 ml. Se dispune inventarierea fondului și luarea în evidență. Prima verificare a situației fondului din 1989 înregistrează un număr de 89 u.a. aflate în stare bună. O altă verificare, din anul 2000, înregistrează 1,45 ml de fond și necesitatea restaurării și legării a 31 de dosare. În 2015, la cea de-a treia verificare, au fost analizate cele 60 de u.a. din perioada 1909-1951, unde s-a constatat starea de conservare generală a fondului bună; câteva degradări ale hârtiei, nefiind necesare lucrări de restaurare; aproape jumătate din u.a. erau descusute și legătura a fost executată pe text. Dosarele au fost constituite pe ani încă din timpul funcționării instituției. De exemplu, în primul inventar, cel de predare-preluare, documentele erau ordonate pe ani, nefiind detaliat conținutul lor, deși se păstrau toate documentele intrate în Muzeu, atât corespondență, cât și contracte, cereri, rapoarte, îndrumări de funcționare, telegrame etc.

Concluzii

În peisajul muzeistic românesc întâlnim, la începutul secolului al XX-lea, mai multe inițiative similare, de organizare a muzeelor locale sau regionale, cu caracter arheologic, de artă, de istorie naturală sau toate la un loc. Muzeele constituite pe lângă Universități erau o necesitate, pe care profesorii au observat-o și analizat-o la muzeele similare din străinătate, iar mai târziu, după înființarea muzeelor de la București și Iași, au încercat să pună bazele legale pentru funcționarea lor. Prin aceste instituții, patrimoniul creat sau descoperit era salvat și conservat conform prevederilor legale. La fel s-a păstrat și arhiva Muzeului de Antichități din Iași, cu ajutorul căreia putem reface tabloul complet al celor aproape patru decenii de funcționare a instituției. Preocupări similare există și la București pentru Muzeul Național de Antichități, a cărui arhivă se păstrează la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” și care a fost valorificată, prin publicarea mai multor cărți și articole dedicate istoriei Muzeului, dar și parțial digitalizată.

Această formă de recuperare a istoriei unei instituții prin documentele create în timpul funcționării este una dintre cele mai facile, comparativ cu celelalte cazuri, când istoria se recompilează din documente neconstituite într-un fond sau nepredate instituțiilor publice. Modul în

care se țese povestea acestui Muzeu, corelată cu informațiile cunoscute despre organizarea altor instituții similare din țară pot astăzi să constituie un bun prilej de rescriere a principalelor etape și acțiuni prin care s-a evidențiat în epocă Muzeul de Antichități din Iași. Informațiile pot fi corelate cu articolele dedicate Muzeului de Antichități din Iași de către fondatorul lui, Oreste Tafrali, cu pasaje surprinse în lucrările de memorialistică ale contemporanilor sau cu analizele din articolele științifice, care au avut ca scop prezentarea situației muzeelor din România în prima jumătate a secolului al XX-lea.

Antiquities Museum in Iași – the History of the Place and the Archive (Summary)

Keywords: *archive fund, The Antiquities Museum in Iași, Oreste Tafrali, Institute of History and Archeology “A. D. Xenopol” in Iași*

The Antiquities Museum in Iași was founded in 1916 as an annex to the University of Iași, whose main objective was the valorisation of the archaeological heritage from the researches carried out at Cucuteni. At the same time, he established himself as a study laboratory for the students of the Faculty of Letters and Philosophy, by creating an Archeology Seminar, which was coordinated by the director of the institution, Oreste Tafrali. The historical recovery of the functioning and organization of this Museum is possible today by consulting the Archival Fund kept at the County Service of the National Archives in Iași. Documents created during the operation of the Antiquities Museum include both received and issued correspondence, as well as information on how to build its patrimony.

This form of recovering the history of an institution through the documents created during its operation is one of the easiest, compared to the other cases when the history consists of unconstitutional documents in a fund or not provided to public institutions. The manner in which the story of this Museum is related, in conjunction with the well-known information about the organization of other similar institutions in the country, can today be a good opportunity to rewrite the main stages and actions that the Antiquities Museum in Iași has revealed in the time. The information can be related to the articles dedicated to the Antiquities Museum in Iași by its founder, Oreste Tafrali, with the passages captured in the memoirs works of contemporaries, or with the analyzes in the scientific articles, aimed at presenting the situation of the museums in Romania in the first half of the twentieth century.

